

Entre la innovació i la consciència normativa. Futbol i Llengua als mitjans audiovisuals a la UAB

Xavier Ginesta Portet

Universitat Autònoma de Barcelona

Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació

Sumari

1. Introducció	4. Continguts de les ponències
2. L'organització i els objectius de la trobada	5. Conclusions
3. La figura de Joaquim Maria Puyal	

1. Introducció

Moltes vegades, el periodisme esportiu s'ha considerat el germà pobre de les redaccions. Però el grup Llengua i Mèdia de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) va demostrar que l'esport i, sobretot, el futbol, és un dels elements clau per entendre la nostra identitat col·lectiva i s'ha convertit en un vehicle ideal per la promoció del català. És per aquest motiu que, tal com va anunciar Joan Martí Castell, president de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), s'han de poder entrelligar dos aniversaris: el centenari de l'IEC, creat el 1907 amb l'impuls d'Enric Prat de la Riba, i la commemoració dels trenta anys de la primera narració esportiva en català de Joaquim Maria Puyal (5 de setembre de 1976). Dues fites que, en un moment o altre de la història del país, han estat crucials en el procés de normalització de la llengua i la cultura catalanes.

La jornada d'anàlisi i debat *Futbol i llengua als mitjans audiovisuals*, celebrada a la Facultat de Ciències de la Comunicació de la UAB, va ser la prova que el futbol pot ser concebut com un objecte més d'anàlisi científica, a la vegada com un dels continguts imprescindibles dels mitjans de comunicació. Va ser una jornada dividida en dos blocs molt marcats: el primer, acadèmic durant el matí, i el segon periodístic, durant la tarda.

2. La organització i els objectius de la trobada

La promoció de l'acte va anar a càrrec del Grup de recerca Llengua i Mèdia, del qual són integrants Daniel Casals, Neus Faura, Anna Maria Torrent i Margarida Bassols, de la Unitat de Filologia Catalana de la Facultat de Ciències de la

Comunicació de la UAB. La organització també va tenir el suport de la mateixa facultat, de la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, dels departaments de Periodisme i Comunicació Audiovisual de la UAB i de la Fundació FC Barcelona. A més a més, la col·laboració de Joaquim Maria Puyal va ser determinant per poder aglutinar en un mateix espai a la plana major del periodisme esportiu català.

Daniel Casals, membre del Grup de recerca Llengua i Mèdia, va obrir la jornada recordant sintèticament que la idea d'organitzar aquesta trobada va néixer d'una «conversa amb la Margarida Bassols un dia de juny de 2005 davant la clínica Quirón de Barcelona». Aquesta idea va anar madurant amb el temps i, finalment, va desembocar en una jornada de trobada, reflexió i debat entre la universitat i l'empresa periodística amb l'objectiu de «prendre el pols a la llengua catalana en les retransmissions esportives».

La llengua catalana en les retransmissions esportives va aparèixer per antena per primera vegada, des de la recuperació de la democràcia, el 5 de setembre de 1976 i de la veu d'un jove periodista de Ràdio Barcelona, ara a Catalunya Ràdio, Joaquim Maria Puyal. Eugeni Giral, director del departament de Periodisme, va recordar el jove Quim com a estudiant de la casa en un moment on la facultat treballava amb una idea clara: «No podem tenir una llengua moderna sense uns mitjans de comunicació de masses que la usin». En la jornada de debat sobre futbol i llengua, nou mitjans de comunicació audiovisuals van presentar les seves tècniques de locució en llengua catalana: set que fan retransmissions monolingües en català (Ràdio 4, COM Ràdio, Locàlia, Televisió de Catalunya, Catalunya Ràdio, laSexta i RAC 1) i dos que alternen català i castellà (COPE i Ràdio Barcelona - Cadena SER).

La jornada de futbol i llengua va comptar amb nou mitjans de comunicació audiovisuals que es van declarar seguidors de l'estil que va iniciar Puyal quan han de fer una retransmissió amb català; nou mitjans que van contribuir, amb major o menor grau, a la normalització del llenguatge esportiu en català. Però, també, un català que a l'altra banda dels micròfons, als camps i a les pistes de joc, ha ajudat, tal com va reconèixer Giral, a «integrar els esportistes nous i nous a Catalunya».

3. La figura de Joaquim Maria Puyal

Joaquim Maria Puyal, mestre de periodistes, va crear escola des que va començar a narrar partits de futbol per Ràdio Barcelona (Cadena SER) i ha estat un regenerador del llenguatge esportiu en català i del format de les retransmissions. Un llenguatge que, segons el mateix Puyal, «ha d'aconseguir ser proper a l'audiència, però sense marxar de la norma, ja que els mitjans de comunicació conformen la llengua i no la reflecteixen».

José Maria Martí, cap del departament de Comunicació Audiovisual, va recordar que «el periodisme esportiu abans de Puyal era molt peculiar: els periodistes radiofònics no tenien gaire cultura escrita i treballaven sense guió». Però, tal com recordava Martí, «per sort, els gèneres van anar canviant i es van trans-

formar, sobretot gràcies a Puyal». L'actual narrador dels partits del FC Barcelona per Catalunya Ràdio va canviar la llengua —amb l'aportació de nous vocables, alguns d'ells, per exemple, recuperats dels tradicionals anglicismes amb què la gent va començar a conèixer el lèxic del futbol; d'altres a partir de la innovació— i el format —amb la incorporació de la mitja hora prèvia i posterior del partit. És un format que, avui en dia, per exemple, veiem consolidat amb els famosos *Avantmatx* i *El vestidor*, de Televisió de Catalunya.

El mateix Puyal, en l'acte de clausura de les jornades, va recordar els diversos problemes amb què es va trobar el 1976 a l'hora d'iniciar les retransmissions esportives en català:

- Col·locar a l'aparador mediàtic les solucions vives a la graderia.
- Recuperar solucions acreditades en els referents orals i escrits anteriors al franquisme.
- Buscar equivalents a solucions lingüístiques castellanes.
- Vigilar la influència lingüística que prové de l'entorn.
- No traduir necessàriament els anglicismes i respectar la forma que van adquirir en el passat. Paraules, per exemple, com *hems* (mans), *refli* (àrbitre) o *matx* (partit).
- Buscar un registre que sigui capaç d'aproximar-se als oients per proper i proposar un estàndard intel·ligent per funcional i sòlid per normatiu.
- Contribuir a la creació de llenguatge i a la seva evolució.

Tot i que Puyal ha estat el referent, el mateix periodista creu que ell també ha begut de diverses tradicions: «No podem parlar d'un estil amb el meu nom, ja que és un patrimoni col·lectiu». Puyal també va utilitzar l'acte de la facultat de Ciències de la Comunicació de la UAB per retre un emotiu homenatge a Jordi Mir, avalat per 25 personalitats del món acadèmic i professional de tots els Països Catalans. Una persona que, tot i no ser lingüista, va treballar des dels inicis amb Joaquim Maria Puyal per la recuperació de la llengua catalana en les retransmissions esportives.

Segurament per aquest motiu, el degà de la facultat de Ciències de la Comunicació, Josep Maria Blanco —professor de Teoria i Tècnica de les retransmissions esportives en RTV a la mateixa facultat— va reconèixer que «sense voler-ho, hem fet un homenatge a Puyal i als 30 anys de retransmissions esportives en català en una jornada històrica».

4. Continguts de les ponències

L'estructura de la jornada va estar dividida en dos grans blocs. El primer bloc, el del matí, va comptar amb la presència dels membres del Grup de recerca Llengua i Mèdia de la Facultat de Ciències de la Comunicació de la UAB (Daniel Casals, Neus Faura, Margarida Bassols i Anna M. Torrent) i amb membres dels serveis d'assessorament lingüístic de COM Ràdio (Rudolf Ortega) i la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (Oriol Camps).

Futbol, comunicació i identitat,*Margarida Bassols (UAB)*

RESUM: Després de presentar la teoria que envolta el fenomen de la identitat col·lectiva associada al futbol, la professora de la UAB analitza els recursos lingüístics emprats per dues emissores allunyades ideològicament (COPE i Catalunya Ràdio) en la narració de dos clàssics entre el FC Barcelona i el Reial Madrid.

Tradicció i innovació en la formació de la terminologia futbolística,*Neus Faura (UAB)*

RESUM: La professora del Grup de recerca Llengua i Mèdia analitza dos recursos lingüístics per la formació de terminologia en les retransmissions. El primer, els anglicismes, que van ser usats majoritàriament en una primera etapa del periodisme esportiu en català (primer terç de segle XX) i la metàfora, molt més usada des de 1976.

Criteris lingüístics per a les retransmissions futbolístiques,*Rudolf Ortega (COM Ràdio) i Oriol Camps (CCRTV)*

RESUM: La intervenció d'Ortega va estar dedicada a la dialèctica que es genera entre el lingüista, que té cura de la normativa, el periodista, que ha de ser àgil en la locució i el futbolista, que a través de les seves genialitats pot obligar al periodista a buscar instantàniament una paraula nova per descriure una nova jugada. La conclusió d'Ortega és que s'ha de ser flexible en les noves paraules que apareixen en les retransmissions, però buscant el moment comunicatiu ideal per incorporar-les.

Camps va apuntar la idea que en les retransmissions, «primer hi ha el llenguatge i després la gramàtica». És a dir, segons el lingüista de la CCRTV, el periodista ha de narrar i, posteriorment arriba la feina del lingüista que corregeix aquesta narració. Camps va defensar l'espontaneïtat del narrador, sempre dins la correcció, i va presentar la pàgina web, el portal lingüístic de la CCRTV.

La llengua de les retransmissions i dels programes esportius,*Daniel Casals (UAB), Neus Faura (UAB) i Anna M. Torrent (UAB)*

RESUM: Presentació d'una investigació que analitza la correcció normativa de cinc retransmissions en català (RAC 1, TV3, Catalunya Ràdio, COM Ràdio i Ràdio Barcelona) d'un partit entre l'Espanyol i el FC Barcelona (13-1-2007). Els tres àmbits analitzats són: a) seguiment de la normativa en les cinc locucions, b) la terminologia de la locució i c) el llenguatge colorista en la locució.

La locució radiofònica en català,*Xavi Esclusa (Ràdio 4), Jordi Pons (COM Ràdio) i Lluís Flaquer (Locàlia)*

RESUM: Esclusa va presentar una ponència encaminada a incentivar a la innovació lèxica de les paraules usades en les retransmissions. Va destacar la quantitat de manlleus de l'anglès que encara s'utilitzen avui en dia i va recordar el complex d'inferioritat que, en els inicis, els narradors catalans podien tenir en relació a un castellà més ric en l'argot futbolístic.

Jordi Pons va centrar la seva ponència amb dues parts importants. En la primera, va demanar que ja seria hora que alguna noia assumís el paper de narrador principal en una transmissió. En la segona, el periodista va clamar a favor de la recuperació del llenguatge descriptiu en les narracions radiofòniques.

Lluís Flaquer va continuar la dinàmica del seu antecessor, demanant una major cura en les descripcions de les retransmissions, també va assenyalar la necessitat de buscar complicitats amb l'audiència.

La competència lingüística dels locutors que alternen professionalitat català i castellà,*Marcos Lorente (COPE), Manolo Oliveros (Ràdio Barcelona) i Edu Polo (Ràdio Barcelona)*

RESUM: Lorente, amb 22 anys d'experiència, va demanar que el periodista tingui la mateixa competència lingüística tant amb català com en castellà. Per ell, la influència de la premsa esportiva, la majoria en castellà, ha estat clau perquè moltes generacions de periodistes esportius tin-

guin major riquesa lèxica en castellà. Finalment, el periodista va remarcar que «la llengua ha de ser un vehicle de comunicació i no un destorb».

Oliveros va destacar que quan es fa una retransmissió per tot Espanya s'ha de ser molt més respectuós amb el rival, a causa de la major dispersió de l'audiència. De totes maneres, va remarcar que aquest respecte envers el rival és més propi de l'estil català i no pas del periodisme de la capital.

Polo va parlar del canvi que, des de fa temps, es produeix en les competències lingüístiques de molts periodistes: si bé abans era difícil trobar gent per fer locucions en català, ara apareixen catalanismes en les locucions castellanes que es fan des de Barcelona. Per la seva banda, va destacar que els mitjans públics són més puristes amb la llengua.

La locució televisiva en català,

Àlex Castells (TVC), Pere Ferreres (TVE-Catalunya) i Josep Maria Deu (La Sexta)

RESUM: Castells va puntualitzar que, encara que hi hagi diverses televisions que narrin en català, cadascuna té el seu estil, però amb un objectiu comú: respecte per la nostra llengua. Castells va destacar que el català és prou ric per no haver de recórrer en els barbarismes. De totes maneres, va reconèixer que també s'han d'anar a buscar solucions lingüístiques a la cultura popular i la gent del carrer.

Ferreres va fer una defensa a ultrança de la llengua catalana en les retransmissions. Destacà que s'han de fer retransmissions «objectives», però que el fet de narrar amb català afegeix una obligació més: lluitar per defensar la llengua catalana, ja que és una de les 80 llengües més parlades del món.

Josep Maria Deu va explicar que l'únic programa que s'emet en català a La Sexta és el partit de futbol de la Primera Divisió de la LFP els dissabtes al vespre. A la vegada, va comentar que l'estil d'Andrés Montes (locució castellana) ha servit al canal per posicionar-se en el mercat. Va assumir que un mitjà de comunicació ha de tenir una identitat lingüística determinada, a la vegada que va llençar la següent pregunta: «Transmetriem tants partits en català si no existís el FC Barcelona?»

El marc lingüístic dels professionals,

Jordi Basté (RAC 1), Ruth Vilar (Catalunya Ràdio) i Eduard Boet (TVC i UPF)

RESUM: Basté va elevar als altars la figura de Joaquim Maria Puyal com el professional que va afavorir l'hàbit d'escoltar els partits en català i va renovar el lèxic de les narracions. Va defensar la utilització d'un llenguatge col·loquial, exemplificat pel verb «fotre», per poder aproximar la retransmissió a l'oient.

Ruth Vilar va plantejar els problemes que tenen els enviats especials que cobreixen la informació relativa al FC Barcelona quan han de viatjar fora de Catalunya. En molts llocs, segons la periodista, no tenen facilitats per poder preguntar amb català, ja que el club no s'ha preocupat de demanar traductors en aquesta llengua. A la vegada, i com a col·laborada directe de Puyal, va destacar l'exigència d'aquest perquè en les seves narracions es pronuncii correctament els topònims, gentilicis i noms propis dels protagonistes.

Eduard Boet, també professor de la Universitat Pompeu Fabra i director del Màster en Innovació i Qualitat de TVC, va fer un recorregut històric pel periodisme esportiu en català fins arribar a la recuperació absoluta de la normalitat en les narracions. Va voler fer un clam a la innovació del lèxic esportiu.

La visió lingüística de trenta anys de retransmissions esportives,

Joaquim Maria Puyal (Catalunya Ràdio)

RESUM: El filòleg i periodista va tancar les ponències fent un repàs de com va començar a narrar i destacant els problemes lingüístics que a 1976 se li van plantejar (mirar punt de l'article 2). Va destacar que s'ha de trobar la manera de narrar amb un registra lingüístic proper a l'audiència, però normatiu.

A la tarda va ser el torn dels periodistes, dividits en quatre panells de ponències. El primer, titulat «La locució radiofònica en català», va comptar amb la presència de Xavi Esclusa (Ràdio 4), Jordi Pons (COM Ràdio) i Lluís Flaquer (Locàlia). El segon, sota el títol de «La competència lingüística dels locutors que alternen professionalment català i castellà», va tenir com a ponents a Marcos Lorente (COPE), Manolo Oliveros (Ràdio Barcelona - Cadena SER) i Edu Polo (Ràdio Barcelona - Cadena SER). El tercer panell, el de «La locució televisiva en català», va estar format per Àlex Castells (TVC), Pere Ferreres (TVE a Catalunya) i Josep Maria Deu (la Sexta). Finalment, i abans de la conferència magistral de Joaquim Maria Puyal titulada «La visió lingüística de trenta anys de retransmissions de futbol», va ser l'hora de comptar amb Jordi Basté (RAC 1), Ruth Vilar (Catalunya Ràdio) i Eduard Boet (UPF i TVC) per parlar de «El marc lingüístic dels professionals».

Finalment, per acabar les ponències de periodistes, va intervenir Joaquim Maria Puyal, amb la conferència titulada «La visió lingüística de trenta anys de retransmissions esportives».

A continuació, es presenta el detall de continguts de cada una de les ponències.

5. Conclusions

La primera conclusió que es pot extreure de l'anàlisi de les diverses ponències lingüístiques i periodístiques que es van presentar a la UAB és que les narracions esportives en llengua catalana han de créixer combinant la innovació i la coherència normativa. Periodistes de reconeguda talla acadèmica, com per exemple Eduard Boet (professor també de la Facultat de Comunicació de la Universitat Pompeu Fabra), van ser els principals avaladors d'aquesta tendència. Una tendència que va tenir el suport de les investigacions del Grup de recerca Llengua i Mèdia i el testimoniatge de Joaquim Maria Puyal.

Una segona conclusió que es desprèn de les jornades de debat *Futbol i llengua en els mitjans audiovisuals* és que el periodisme esportiu no és el germà pobre de les redaccions. Sí bé el director del departament de Comunicació Audiovisual de la Facultat de Ciències de la Comunicació de la UAB, Josep Maria Martí, va destacar que en el passat el periodista esportiu era el menys cultivat, avui en dia les televisions i les ràdios han fet de la informació esportiva un puntal bàsic de les seves graelles de programació per tal d'aconseguir audiència. El principal exemple el tenim en la manera com la Sexta va sortir al mercat espanyol: apostant clarament per l'obtenció dels drets de transmissió del mundial de futbol d'Alemanya 2006 a Espanya i, posteriorment, intentant consolidar l'audiència amb la transmissió del partit del dissabte de la Primera Divisió de la LFP.

Com va recordar Joaquim Maria Puyal en la última frase de la conferència, «allò important no és el voluntariat, sinó guanyar». Es tracta d'una victòria que cap emissora de ràdio o canal de televisió pot aconseguir sense un periodisme esportiu totalment professionalitzat, en contingut i forma.